

**PAGALBOS NEPILNAMEČIAMS, VARTOJANTIEMS PSICHOAKTYVIAŠIAS
MEDŽIAGAS, IR JŲ ATSTOVAMS PAGAL ĮSTATYMĄ TEIKIMO
ALGORITMAS**

Algoritmas parengtas vadovaujantis Valstybine narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos 2018–2028 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2018 m. gruodžio 13 d. nutarimu Nr. XIII-1765 „Dėl valstybinės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos 2018–2028 metų programos patvirtinimo“.

1. Algoritmas apima:
 - 1.1. nepilnamečio psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo atpažinimą ir įvertinimą (1 priedas);
 - 1.2. pagalbą eksperimentuojančiam su psichoaktyviosiomis medžiagomis nepilnamečiui;
 - 1.3. pagalbą rizikingai / žalingai vartojančiam psichoaktyviasias medžiagas nepilnamečiui;
 - 1.4. priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų gydymą;
 - 1.5. pagalbą eksperimentuojančių, rizikingai / žalingai vartojančių bei priklausomų nepilnamečių atstovams pagal įstatymą.
2. Algoritme vartojamos sąvokos:
 - 2.1. **psichoaktyviosios medžiagos** – tai alkoholis, tabakas ir kitos narkotinės medžiagos, kurias asmenys vartoja, siekdami pakeisti savo emocinę būseną, mąstymą ar elgesį;
 - 2.2. **nepilnametis** – asmuo, neturintis 18 metų;
 - 2.3. **nepilnamečio atstovai pagal įstatymą** – nepilnamečio tėvai, nepilnametį įvaikinus, – įtėviai, nustačius globą ar rūpybą, – globėjai ar rūpintojai, įstatymų nustatytais atvejais – valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija;
 - 2.4. **suinteresuoti padėti asmenys** – švietimo, socialinių, sveikatos ir teisėsaugos srityse dirbantys ir artimiausioje nepilnamečio aplinkoje esantys suaugusieji: formaliojo ir neformaliojo švietimo mokytojai, klasių vadovai, psichologai, socialiniai pedagogai, visuomenės sveikatos specialistai, socialiniai darbuotojai, pareigūnai, vaiko teisių apsaugos specialistai; gydytojai ir kiti;
 - 2.5. **eksperimentavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis** – psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas dėl smalsumo, siekiant išbandyti poveikį, kai vartojama nereguliariai, nedideliais kiekiais ir pasekmės dažniausiai nebūna sunkios;
 - 2.6. **rizikingas vartojimas** – psichoaktyviųjų medžiagų suvartojimo kiekis ar vartojimo būdas, galintis sukelti grėsmę nepilnamečio sveikatai, gerovei ar raidai, tačiau nėra pripažįstamas ar atpažįstamas kaip problema;
 - 2.7. **žalingas vartojimas** – psichoaktyviųjų medžiagų suvartojimo kiekis ar vartojimo būdas, sukeliantis akivaizdžią grėsmę nepilnamečio sveikatai, gerovei ar raidai, yra atpažįstamas kaip problema dėl mokyklos nelankymo, patirtų eismo įvykių, patekimo į teisėsaugos akiratą ir pan.;
 - 2.8. **priklausomybė** – psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas, kai dėl centrinėje nervų sistemoje įvykusių pokyčių, padidėjusios tolerancijos medžiagai, pasireiškiančios abstinencijos diagnozuojama lėtinė liga, sukelianti psichologinę ar fizinę priklausomybę, kuriai būdingi atkryčiai;
 - 2.9. **ankstyvoji intervencija** – psichologinės, socialinės, pedagoginės pagalbos priemonės, taikomos, kai nustatoma, kad jaunuoliai vartoja psichoaktyviasias medžiagas, ir skirtos skatinti nevartoti šių medžiagų.

3. Nepilnamečio psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo įvertinimą gali atlikti **socialiniai pedagogai, psichologai, visuomenės sveikatos specialistai, socialiniai darbuotojai, gydytojai ir kiti specialistai.**

4. Nustatęs galimą nepilnamečio psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo patirtį, tai atlikęs asmuo privalo nusiųsti nepilnametį ir (ar) jo atstovus pagal įstatymą specialistų konsultacijos arba pagalbos.

5. **Pagalbos teikėjų sąrašas Elektrėnų savivaldybėje (pridedama).**

6. Įvertinus, kad nepilnamečio psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas gali būti / yra eksperimentuojamojo pobūdžio, kiekvieno suinteresuoto padėti asmens pareiga – nepilnametį ir jo atstovus pagal įstatymą motyvuoti ir **nusiųsti į pirminę psichologo konsultaciją** ir (ar) dalyvauti Ankstyvosios intervencijos programoje¹ (toliau – Programa), kuri skirta nepilnamečiams nuo 14 metų.

7. Nepilnametį dalyvauti Programoje gali įpareigoti:

7.1. ne teismo tvarka administracinio nusižengimo bylą nagrinėjanti institucija (pareigūnas) už Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse numatytus administracinius nusižengimus;

7.2. Elektrėnų savivaldybės administracijos direktorius, skirdamas vaiko minimalios priežiūros priemones.

PAGALBA RIZIKINGAI / ŽALINGAI PSICHOAKTYVIAŠIAS MEDŽIAGAS VARTOJANTIEMS IR NUO JŲ PRIKLAUSOMIEMS NEPILNAMEČIAMS

8. Įvertinus, kad nepilnamečio psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo pobūdis gali būti / yra rizikingo / žalingo ar priklausomo elgesio tipo, kiekvieno suinteresuoto padėti asmens pareiga yra pasidomėti, kilus įtarimui, išsiaiškinti, ar nepilnamečiui užtikrinama saugi aplinka. Kilus įtarimui dėl aplinkos, kurioje vaikas gyvena, saugumo, informuoti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

9. **Nepilnamečiui, jo atstovams pagal įstatymą ar kitiems artimiesiems pagalbą teikia gydytojas vaikų ir paauglių psichiatras, psichologas, socialinis darbuotojas, ergoterapeutas.**

10. **Kilus abejonių dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, rekomenduoti atlikti narkotinių medžiagų vartojimo nustatymo testą**, kuriuo identifikuojama, kokių psichoaktyviųjų medžiagų vartota. Dažniausiai naudojami testai, skirti psichoaktyviosioms medžiagoms aptikti šlapime. Pageidaujamo narkotinių medžiagų kiekio testų (6, 10 ar 12 narkotinių medžiagų) **galima nusipirkti vaistinėje**, nes jiems atlikti nereikia aparatūros ar specialiai apmokytų darbuotojų. Šiais testais per keletą minučių galima sužinoti, kokių narkotinių medžiagų buvo vartota. Jeigu įtariama, kad vartota psichoaktyviųjų medžiagų, o tyrimo rezultatas yra neigiamas, rekomenduojama tyrimą pakartoti kitą dieną.

Pagalbos nepilnamečiams, vartojantiems
psichoaktyviasias medžiagas, ir jų atstovams
pagal įstatymą teikimo algoritmo
1 priedas

I SKYRIUS

PSICHOAKTYVIŪJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO ATPAŽINIMO ŽENKLAI

Elgesio pokyčiai: kitaip bendrauja su šeimos nariais ar draugais, naudoja nereceptinius preparatus akims ar nosiai, kas vakarą išeina ir vėluoja sugrįžti laiku, nuolat pabrėžia pinigų trūkumą, vengia akių kontakto, dažnai teisinasi, pasikeičia apetitas, juokiasi ar tampa agresyvus be priežasties, sutrinka koordinacija, apleidžiamos pareigos namuose / mokykloje, pakinta kontaktas su bendraamžiais, kitais žmonėmis, atėjusių draugų nekviečia į vidų, slapukauja, nesako tiesos, sunkiai susikaupia, atrodo įtarus, įsitempęs, turi sustiprėjusį baimės jausmą. Gali atsirasti teisėtvarkos pažeidimų (smulkios vagystės iš namų, mokyklos ar draugų, bėgimas iš namų ir pan.).

Išvaizdos pokyčiai: raudonos akys, išsiplėtę arba susiaurėję vyzdžiai, nuolatinė sloga, apetito stoka ar padidėjęs apetitas, dažnas kosulys, nerišli kalba, miego problemos, išsiblaškytas, energijos stoka, dūmų ar kitas neįprastas kvapas nuo drabužių, prasta asmens higiena, gali būti raudonas ar paraudęs veidas, akys ar skruostai, slepiamos rankos ar kojos, dėvint juos uždengiančius, per šiltus rūbus.

Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo priemonių turėjimas: žiebtuvėlių, folijos, šaukšto, miltelių, šiaudelio, kapsulės, tabletės, garinimo aparatų ir kt.

Asmenybės pokyčiai: nuotaikos ir būdo savybių pasikeitimas, brandumo stoka, santykių su tėvais ir šeima, ryšių su draugais negatyvūs pokyčiai, siekių stoka, maža motyvacija įsitraukti į veiklas, sunkiai sukaupiamas dėmesys, perdėtas aktyvumas, be priežasties pasireiškianti neįprastai pakili nuotaika, savęs nuvertinimas, neigimas ir melavimas, vėlavimas, nepaaiškinama baimė, įtarumas arba savisaugos instinkto stoka, priešiškus kitiems ir sau, agresyvumas.

Fizinės sveikatos pokyčiai: neįprastas pavargimas, dažnas kraujavimas iš nosies, sloga, opos ar dėmės aplink burną, pasireiškiantys traukuliai ar vėmimas, dažnas troškulio jautimas, ženkliai sumažėjęs ar padidėjęs svoris, odos pažeidimai, besitęsiantys galvos skausmai ar neįprastas gausus prakaitavimas.

Pokyčiai namuose ar mokykloje: neturėjimas interesų dalyvauti mėgstamoje veikloje, atsisakymas lankyti užsiėmimus po pamokų, neturėjimas pomėgių, nevykdymas savo įsipareigojimų, suprastėję pažymiai, pablogėję santykiai su mokytojais, nešiojimas neįprastų pakuočių ar įrankių, nuolatinis prašymas pinigų, pinigų, vaistų ar alkoholio dingimas iš namų.

II SKYRIUS

PSICHOAKTYVIŪJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO INTOKSIKACIJOS (PAVARTOJIMO) POŽYMAI

Vyzdžio dydis ir reakcija į šviesą. Esant stimuliatorių intoksikacijai atmerkus voką po 15 sekundžių, krintant tiesioginei šviesai, vyzdys lieka išsiplėtęs, opiatų intoksikacijai – vyzdys lieka susitraukęs, hašišo ir marihuanos intoksikacijai – vyzdys pulsuoja didėdamas. **Pastaba.** Vyzdys 3,0–3,5 mm skersmeniu pulsuoja bet kuriuo atveju, net ir nevartojus psichoaktyviųjų medžiagų.

Nistagmas – ritmiškas, nevalingas abiejų akių obuolių trūkčiojimas. Akys tikrinamos atskirai, 40–50 cm atstumu nuo akių vertikaliai ir horizontaliai judinant objektą, kurį tiriamasis, nejudindamas galvos, turi stebėti akimis apie 4 sekundes. Akies obuolių trūkčiojimas gali būti apsvaigimo ženklas, nistagmas pasireiškia, kai kraujyje yra viena ir daugiau promilių alkoholio.

Akies konvergencija – žiūros linijų susikirtimas fiksuotame taške, t. y. nukreipiant žvilgsnį vienu metu abiem akimis į savo nosies viršūnę ir išlaikant 4–5 sekundes. Pavartojus

psichoaktyviųjų medžiagų gali išlikti gebėjimas suvesti akis, tačiau sudėtinga ilgai išlaikyti sutelktą žvilgsnį į objektą.

Pulso dažnis. Tikrinama uždėjus du pirštus ant plaštakos arterijos. Normalus pulsas yra 60–90 tvinksnių per minutę. Priklausomai nuo vartotos psichoaktyviosios medžiagos pulsas akivaizdžiai gali sulėtėti arba padažnėti.

Laiko pojūtis Rombergo stovėsenos būdu. Vertinamas laiko pojūtis, galimybė suprasti paprastas instrukcijas, rankų, kojų drebulys ir akių vokų trūkčiojimas. Tiriamasis turi stovėti suglaudęs kojas, ištiesęs į priekį rankas, atlenkęs galvą atgal ir užsimerkęs. Prašoma pranešti, kai praeis 30 sekundžių. Nepavartojus psichoaktyviųjų medžiagų galima apsirikti 10 sekundžių. Apsvaigus gali būti sunku išlaikyti pusiausvyrą.

Dūrių žymės. Jeigu psichoaktyviosios medžiagos švirkščiamos, lieka dūrio žymės, kurios laikui bėgant keičiasi: 0–8 val. – raudona dėmė (paraudęs ratas); 8–96 val. – šviesaus sukrešėjusio kraujo pėdsakai; 5–14 dienų – tamsios dėmės; po 14 dienų ir daugiau – dėmės išnyksta.

**KUR GALIMA KREIPTIS PAGALBOS, JEIGU VAIKAS VARTOJA
PSICHOAKTYVIĄSIAS MEDŽIAGAS**

PASLAUGOS TEIKĖJAS	PASLAUGOS	KONTAKTAI
VšĮ Elektrėnų psichikos sveikatos priežiūros centras	Psichologo konsultacijos	Taikos g. 6A, Elektrėnai Tel. (8 528) 39646 El.p. registratura@elpsihiatrija.lt
VšĮ Elektrėnų psichikos sveikatos priežiūros centras	Psichiatro konsultacijos tėvams ir vaikams	Taikos g. 6A, Elektrėnai Tel. (8 528) 39646 El.p. registratura@elpsihiatrija.lt
Elektrėnų savivaldybės visuomenės sveikatos biuras	Ankstyvosios intervencijos programa*	Taikos g. 8B, Elektrėnai El. p. vsb@elektrenai.lt
Elektrėnų socialinių paslaugų centras	Psichologo konsultacijos (įstaigos klientams)	Draugystės g. 3 – 2, Elektrėnai Tel. (8 528) 39 690 El. p. info@soc.elektrenai.lt
Elektrėnų švietimo paslaugų centro Pedagoginė psichologinė tarnyba	Psichologo konsultacijos tėvams ir vaikams	Rungos g. 5, Elektrėnai Tel. (8 528) 39784 El. p. ingrida.puroniene@espc.lt
Elektrėnų bendruomeniniai šeimos namai	Psichologo konsultacijos	Rungos g. 5 (131 kab.), Elektrėnai Tel. (8 616) 15945 El. p. dovydas.bliujus@soc.elektrenai.lt
Tėvai / globėjai įtarę, kad vaikas vartoja psichoaktyvias medžiagas, gali kreiptis pagalbos į ugdymo įstaigoje dirbančius pedagogus, socialinius pedagogus, psichologus, visuomenės sveikatos priežiūros specialistus.		

*Pastaba. Ankstyvosios intervencijos programa yra pagalbos priemonė, skirta eksperimentuojantiems ar nereguliariai vartojantiems psichoaktyvias medžiagas (išskyrus tabaką) jaunuoliams nuo 14 iki 21 m.